

Ole Martin Holte

Bůh na ulici

Jak jsem našel lidskost
na dně společnosti

portál

Ole Martin Holte

Bůh na ulici

Jak jsem našel lidskost
na dně společnosti

This translation has been published with the financial support of NORLA, Norwegian Literature Abroad.

Původní norské vydání:

Ole Martin Holte: *Uteligger*

Copyright © Ole Martin Holte, 2022

České vydání:

Translation © Daniela Mrázová, 2022

© Portál, s. r. o., Praha 2022

ISBN 978-80-262-1908-8

Mým dvěma skvělým klukům Isakovi a Johannesovi a mé neteři Saře.

„Domnívám se – a vždycky jsem se domníval –, že nemůžu psát ani mluvit o něčem, co jsem neviděl či nezažil a kde jsem sám nesdílel příslušná rizika. (...) Tady nejde o mého nakladatele nebo redaktora – sám si musím říct, že jsem získal právo o těch záležitostech psát.“

Ryszard Kapuściński, *Reportérův autoportrét*

Tyto zápisky jsem pořídil poté, co jsem strávil
dohromady padesát dní jako bezdomovec v Oslu a Kodani.

Projekt zahrnoval celkem tři letní období.

OSLO

Začátek

Díval jsem se na sebe do zrcadla, zkoumal svou tvář, důkladně, jako bych si chtěl zapamatovat, kdo jsem a jak vypadám. Potřeboval jsem se přimknout k něčemu známému, k někomu. Připravoval jsem se na proměnu, na transformaci Oleho Martina v bezdomovce.

Bylo léto a právě jsem dokončil první rok studia sociální práce. Domovem mi byl klášter svatého Hallvarda v osloské čtvrti Tøyen. Byl jsem mnich. Františkánský mnich, podle žebravého mnicha Františka z Assisi. Po důkladných úvahách jsem se rozhodl uskutečnit něco, o čem jsem dlouho přemýšlel, poslechnout jakési nutkání, touhu. A tak jsem se teď stěhoval z bezpečí kláštera ven na ulici.

Trochu se mi třásly ruce. Něco bylo jinak. Stál jsem před zrcadlem nahý. Hnědá sutana ležela zmuchlaná na zemi. I trenýrky jsem si sundal. Pak začalo oblékání: roztrhané džíny, mikina s kapucí, stará vojenská bunda a ošoupané tenisky. Na batůžek jsem přivázal deku a kari-matku, dovnitř jsem uložil kartáček na zuby, pastu a zápisník. Podíval jsem se na poličku. Ležely tam platební karta, peníze a mobil. Nechal jsem je být. Stejně tak jsem zavrhl mýdlo a šampon, náhradní oblečení, spacák, jídlo a pití. Jakmile jsem utáhl poslední popruh batohu, zmocnil se mě chvějivý pocit osvobození. Osvobodil jsem se ale *od něčeho*, nebo jsem získal svobodu pustit se *za něčím*? Několik nadcházejících týdnů jsem měl žít bez jistoty. Spoléhat na to, že tam venku se nachází dobro.

Naposledy jsem mrkl do zrcadla, sešel po točitém betonovém schodišti a zavřel za sebou těžké klášterní dveře. Venku zářilo na modrém nebi slunce, a tak jsem se zhluboka nadechl čirého studeného ranního vzduchu. Osloským fjordem tiše klouzala plachetnice směrem k mysu Nesoddtangen. Minul jsem výškové budovy na Enerhaugenu a pokračoval jsem po pěší zóně

až k autobusovému nádraží a nákupní pasáži. Známa místa. Přesto bylo něco jinak. Že by za to mohlo vědomí, že od této chvíle budu žít na ulici? Těžko říct. Šlapal jsem dál, prošel jsem nákupním centrem a vynořil jsem se na horním okraji prostranství před hlavním nádražím. Posadil jsem se na nejvyšší schod. Studil. Připotácel se ke mně chlápek, oči mu šly šejdrem, a dřepel si vedle mě. Stihl jsem se na něj usmát a on se vzápětí pozvracel.

Pozoroval jsem sochu tygra dole na náměstí a cítil jsem, že mi kručí v břiše. Za normálních okolností bych teď na univerzitě svačil. Nerozdává se tu někde jídlo? Viděl jsem lidi, auta, reklamy, obchody a jedno kolo. Viděl jsem žebráka s kelímkem a kusem papíru. Nějaký týpek strčil ruku do odpadkového koše, vytáhl z něj okousaný hamburger a pustil se do něj.

Zamířil jsem k moři. Třeba bych mohl poprosit u nějaké rybářské lodi o pár krevet? Na Radničním náměstí stálo asi deset stánků s ovocem a zeleninou. Došel jsem k nim. Mám si o jídlo říct? A co když mě někdo pozná? Co je chytřejší, působit hladově, smutně a lítostivě, nebo vystupovat přívětivě a pozitivně?

Postarší muž v klobouku prodával brambory a cibuli. Někáká paní odvažovala třešně. Počkal jsem, až zákazníci zaplatí a odejdou. Nikdo nesmí slyšet, na co se ptám. Paní s třešněmi vypadala přátelsky.

„Co byste si přál?“ usmála se na mě mile.

„Ehm... no... já... jsem bezdomovec a mám hlad, nedala byste mi něco k jídlu?“

Její úsměv se změnil.

„Něco k jídlu? Nic takového vám nedám.“

Odvrátila se, přerovnála pár jablek a koutkem oka zkontrolovala, jestli tam pořád stojím.

„Ale... jestli... možná byste... neměla byste nějaké ovoce, které si necháváte stranou, které třeba není tak pěkné? Nemohl bych dostat to?“

Hlasitě si povzdechla. Sklopila oči, naklonila se a zašátrala v nějaké krabici.

„Tady máte,“ vyštěkla podrážděně a málem mě odstrčila. Do dlaně mi vtiskla dvě broskve.

„Mockrát děkuju,“ odpověděl jsem.

Podíval jsem se do dlaně. Dvě plesnivé broskve. Nebylo na nich jediné místečko o velikosti aspoň koruny, kam by se dalo zakousnout. Chlupatá ochmýřená slupka měla nazelenalou barvu. Nesla známky počínajícího rozkladu. Ukousl jsem, co se dalo, rychle polkl a zbytek zahodil. Stáhlo se mi hrdlo.

Pokračoval jsem k Národnímu divadlu. U fontány seděl mladík. Přistoupil jsem k němu.

„Neměl bys pár drobných?“

„Ne, mám jen bankovky,“ odpověděl a odvrátil pohled.

Přiblížila se dvojice mladých lidí, kteří se drželi za ruku. Vypadali mile. Vesele jsem k nim vykročil. Ale kluk si dívku přitáhl a velkým obloukem mě obešli. Otočil jsem se za nimi. Dívka se také otočila. Naše pohledy se setkaly.

Šlapal jsem dál k třídě Karla Johana. Na lavičce tam seděl pán v obleku s aktovkou a na očích měl brýle s kouřovými skly. Přinutil jsem se k otázce:

„Prosím vás... promiňte... ale... říkal jsem si, jestli... rozumíte... jsem bezdomovec... a mám hlad... neměl byste nějaké drobné?“

„Ne! Do prdele! Zmiz!“

Na vysoké škole jsme probírali zákon o sociálních službách a metodu rozhovoru. Četl jsem stránku za stránkou o dějinách sociální práce, výzkumné metodice zdravotních a sociálních oborů a o sociologických perspektivách. Jenže propast mezi školou a životem, mezi teorií a praxí,

byla příliš hluboká. Stával se ze mě teoretik, který postrádal zkušenost. Vyučující mluvili o výzvách, které skýtá zaměstnání na sociálním odboru, o přístupu zaměřeném na řešení problému a o krátkodobé metodice, o prospěšnosti rozhovoru, o léčebnách. Učili jsme se o empatii a respektu, ale nebyli jsme připraveni na temnotu, na hluboké utrpení i donebevolající bolest. Šprtali jsme se paragrafy zákona o sociálních službách, ale neznali jsme bezpráví, anarchii, kriminalitu a pouliční spravedlnost. Proto jsem se rozhodl poznat život na ulici z druhé strany, jako bezdomovec.

Jaké to na ulici vlastně je? Na co bezdomovci myslí? Kde shánějí jídlo? Zvládl bych být bezdomovcem i já sám?

Moje výchozí pozice se vyznačovala několika výsadami. Rozhodl jsem se dobrovolně, mělo jít o kratší období přes léto, navíc jsem se vždycky měl k čemu vrátit. Mohl jsem si to kdykoli rozmyslet, i když jsem si naplánoval určitý počet týdnů, a také jsem začínal v dobré fyzické i duševní kondici. Na druhou stranu jsem se chystal vstoupit do reálné situace. V tom spočíval můj projekt. Budu nocovat venku. Hlad bude hlad, chladno bude chladno. A peníze si odnikud nevykouzlím.

Novic

Od snídaně už uplynulo sedm hodin. Ale jako by to bylo čtrnáct. Čtrnáct set čtrnáct hodin. Nikdo mi nedal almužnu. Nikdo ani nezastavil. Cítil jsem hlad, prázdnotu a náznak paniky. Zamířil jsem k Frognerskému parku. Rozhodl jsem se pátrat po vratných láhvích. U restaurace Herregårdskroa jsem se posadil na lavičku pod vzrostlými stromy, abych posbíral síly. Doufal jsem, že stihnu najít dost láhví, než obchody zavřou, potřeboval jsem peníze aspoň na nejlacinější chleba. Na sousední

lavičce seděl muž černé pleti, na sobě měl černé sako, kalhoty s puký, černou košili, vestu a klobouk, všechno dost ušpiněné. Podívali jsme se na sebe. Muž se usmál, vstal a přistoupil ke mně. Beze slova napřáhl ruku. Držel v ní balíček sušenek. Podal mi ho a usmál se.

„Určitě máš hlad,“ poznamenal anglicky.

„To si piš!“

„Víš přece, kde sídlí Armáda spásy a Modrej kříž?“

„Ne! Víím, že tady ve městě jsou, ale nevím kde.“

Obyčejné sušenky chutnaly báječně. Drobky taky. Olízal jsem si dlaň jako pes.

„Teď mají zavříno, ale zejtra ráno můžeš zajít do Modrého kříže, otvírají v osm, nebo do Armády spásy, ta otvírá v devět. Chleba a kafe ti dají zadarmo a dostaneš tam i spacák. A taky se tam můžeš vysprchovat a pořídít si čistý šaty. *I'm English*, už jsem tu od dubna, je to moje druhý léto v Oslu.“

„Žiješ na ulici i v Anglii?“

„Jo, u Temže, ale jsem radši, když najdu prázdněj dům. Tady spím po parcích, na lavičkách. Oslo není zrovna známý svojí otevřenou náručí vůči chudákům bezdomovcům.“

„Aha, vážně?“

„Zkrátka a dobře peklo! Ale dost jídla. A co ty? Kde spíš?“

„Nevím. Tohle má být moje první noc venku.“

„První noc? Co se ti stalo? Přišel jsi o práci?“

„Možná to zní divně, ale dělám na takovém projektu. Studuju na sociálního pracovníka a chci se něco naučit.“

Muž přimhouřil oči. Znejistěl jsem, možná na mě hleděl skepticky.

„To je dobrý, tak se drž. Určitě se hodně naučíš. Máš odvalu. Mimochodem, vidíš tamhle nahoře ten altánek? Dá se v něm přenocovat. Ale často tam spává takovej praštěnej chlápek. Dávej si na něj bacha, není

moc v pohodě, vlastně je zatraceně nebezpečnej, jestli to mám říct na plnou hubu. Poslouchej, co ti říkám, poradím ti totiž něco, z čeho můžeš mít užitek: Dávej na sebe pozor! Nikdo jinej to za tebe neudělá. Nenech se oblafnout. Pořád buď ve střehu, stačí chvilka nepozornosti, a je s tebou ámen.“ Zapálil si a vyfukoval dlouhé pruhy kouře, které se táhly parkem.

Přešel jsem most směrem k fontáně. Napravo jsem zahlédl zelený odpadkový koš. Vratné láhve jsem nesbíral od dětství. Rozhlédl jsem se a došel ke koši, naklonil jsem se nad něj, hlavou jsem přitom zavadil o okraj. Nic. Pokračoval jsem k Monolitu. Proti mně přicházela dvojice kamarádek v tílku a šortkách, mluvily a nahlas se smály. Byly hezké. Moc hezké. Potřeboval jsem si sundat vojenskou bundu i mikinu, ale bunda se mi zadrhla na zápěstích. Pokusil jsem se ji setřást. Dívky se zastavily, umlkly a upřely na mě pohled, na bundu naruby, která mi visela na ruce jako svěřací kazajka.

Koš. Předklonil jsem se a přiblížil obličej k otvoru, opatrně jsem zastrčil ruku dovnitř a něco nahmátl, něco tvrdého, vyklouzlo mi to. Nasoukal jsem do koše celou paži, co to šlo, až jsem se ramenem přitiskl k okraji. Intuitivně jsem ucukl. Kečup. Rychle jsem se utřel do bundy. Skvrna připomínala zaschlou krev. Z koše vylétl párek vos a s bzučením poletoval kolem otvoru. Blížila se ke mně školní třída. Musím tu láhev vytáhnout, než si mě všimnou. Šátral jsem rychleji, pak jsem ji nahmátl a uchopil. Moje první láhev! Umazaná od čokolády. Nacpal jsem si ji do kapsy a šel dál, abych se školákům vyhnul. Podíval jsem se na jednu sochu. Tvářil jsem se, že si ji prohlížím. Nahá žena s žulovými ňadry si hrála se dvěma žulovými dětmi.

Nasbíral jsem dvě plné igelitky vratných láhví a spokojeně zamířil do centra. Kolemjdoucí po igelitkách pokukovali. Došel jsem do samoobsluhy a láhve vrátil. Odkudsi se vynořil hlídač bezpečnostní agentury.

Zdálo se mi, že mě sleduje. Zrychlil jsem, abych si to ověřil. Byl mi v patách. Obešel jsem regál. Hlídač za mnou.

„Běž pryč, ty tlamo!“ zabručel jsem na něj potichu, když se mi zadíval do očí.

Neposlechl. Díval jsem se na účtenku z automatu na vracení láhvi a do regálů. Koupil jsem si poloviční krabičku cigaret a nejlacinější chleba. Na protější straně ulice jsem se usadil na schodiště před kostelem Boží Trojice. Chleba nechutnal nic moc, ale zasytil mě. A zbylo mi na zítřejší snídani. Což bylo rozhodně fajn. Z budovy vyšel onen hlídač. Rozhlédl se doprava a doleva. Protáhl si paže. Napřáhl je vysoko do vzduchu. Prohnul se v zádech do oblouku a zadíval se k nebi. Teď bych ho mohl kopnout do rozkroku!

Život na ulici se točí kolem toho, jestli je člověk vidět. Nebo jestli není vidět. Nebo jestli je vidět jinak, než by si přál. A kdo se dívá? Obyvatelé města, pracující lidé, turisté, policisté, hlídači, pomáhající profese i ostatní bezdomovci. Různé skupiny se dívají různě a po různých věcech. Mají různé pohledy.¹

Mnozí se dívají po narkomanech a bezdomovcích. Každý jednotlivec se dívá svými brýlemi a pátrá po něčem konkrétním. Můžou to být hlídači, policisté, terénní pracovníci magistrátu nebo příbuzní. Liv Finstadová ve své knize analyzuje takzvaný „policejní pohled“, konkrétně způsob, jakým policie interpretuje danou situaci, a také roli policie a její chování. Proti policejnímu pohledu klade autorka pohled veřejnosti, tedy způsob, jakým nějakou událost vnímá a hodnotí veřejnost. Vztah policie a veřejnosti se vyznačuje spoléháním se a důvěrou, avšak obsahuje i zárodek hlubokého konfliktu. Policejním pohledem se člověk dívá po určitém druhu lidí, kterým se říká „lidé na ulici“. Často jsou to nezaměstnaní či nevzdělaní lidé s chabou

sociální sítí, a navíc se zpravidla dopouštějí nezákonného jednání. Finstadová píše:

Tímto pohledem si policie vymezuje podezřelé osoby a situace. Tak se shromažďují pozorování. Tak se budují případy. Tak se hlídají jedinci, kteří byli a můžou být problematictí. Tak lze zároveň ochraňovat lidi, kteří ochranu a pomoc potřebují. A toto povolání pak může být zajímavější a aktivnější. Interpretovat znamená přidělovat význam. Policisté interpretují určité situace a osoby jako podezřelé, protože mají zkušenosti s tím, že to tak může být.²

Společnosti poskytující ochrannou službu, například Securitas a Falken, často využívají tento policejní pohled, když si vytipovávají potenciální zdroje napětí. Dívají se po obnošených šatech, neobvyklé chůzi, zelených taškách z Armády spásy, podlamujících se kolenou, nestříhaných vlasech, náznacích potíží. Mnozí bezdomovci považují za dvojnásobně urážlivé, pokud je bezpečnostní agentury označují za nežádoucí.

Když jsem se několik let po svých bezdomoveckých zkušenostech věnoval jako zaměstnanec františkánské diakonické nadace terénní práci, jednoho chladného prosincového večera jsem pozval bývalého narkomana na kávu do haly někdejšího nádraží Oslo-východ. Zamířili jsme k hlavnímu vchodu.. Proti nám vykročil hlídač se zařatými pěstmi v černých kožených rukavicích a prohlásil, že tam nejsme vítáni. Dali jsme se s ním do diskuse a posléze do hádky, načež nás nechotně pustil dovnitř. Zamířili jsme ke kavárně La Baguette. Muž, kterého jsem pozval, na sobě několik let tvrdě pracoval a přestal užívat drogy. Od státu dostával metadon a v rámci možností se o sebe dokázal postarat. Ve chvíli, kdy nám servírka nalávala do šálek kouřící kávu, zadívala se na nás.

„Vypadáte hrozně zpustle, a takové lidi u nás neobsluhujeme. Je mi líto.“

„S fetováním jsem přestal a nijak zvlášť zpustlý si nepřípadám, nemůžete mě odmítnout obsloužit,“ namítl můj společník.

„Vedení rozhodlo, že zpustlé lidi nemáme obsluhovat, takže tak to bude.“

„Ale tenhle muž pracuje pro františkánskou charitu, on není narkoman,“ vyhrkl muž.

Žena se na mě podívala. Snažila se zakrýt nejistotu.

„Jenže on taky vypadá zpustle,“ uzavřela debatu a začala připravovat čerstvě upečenou celozrnnou bagetu s tuňákem a citronovým pepřem.

Opustili jsme kavárnu i nádražní halu. Zamířili jsme do redakce deníku *Dagsavisen*, kde našemu případu věnovali titulní stránku, článek vyšel právě na Štědrý den. Stránku jsme společně s dopisem zaslali vedení podniku La Baguette a požádali je, aby nám sdělili kritéria, podle kterých jejich personál rozlišuje zpustlé a nezpustlé lidi. Vůbec nám neodpověděli.

První noc

Nastal večer a při představě, že mám jít spát, se mě zmocňovaly obavy. Zvažoval jsem, že bych mohl noc přečkat v centru, na nějaké podestě na schodišti nebo v průjezdu. Ale nepovažoval jsem to za bezpečné.

Budova hlavního nádraží se uzavírala ve dvě hodiny v noci a znovu se otvírala ve čtvrt na pět. Nesnesl jsem pomyslení, že budu muset vstát, až budou zavírat. Zbývala jediná možnost: Frognerský park. Dnes už podruhé.

Prošel jsem hlavní bránou. Park se vyliďňoval. Kolem profrčela partička na kolečkových bruslích, projížděla cikcak mezi rozestavěnými láhvemi. Kam bych mohl složit hlavu? Ne moc blízko vchodu, u jezírek taky ne, ne moc nápadně, ne moc skrytě. Nakonec jsem našel velký keř, který uvnitř vytvářel jakýsi prostor. Rozbalil jsem karimatku a zastrčil